

**15 TEMMUZ DARBE GİRİŞİMİ VE TÜRKİYE'NİN EKONOMİK VE MALİ
GÖSTERGELERİ***

**ECONOMIC AND FINANCIAL INDICATORS OF TURKEY AND THE 15 JULY COUP
ATTEMPT**

Harun KILIÇASLAN

Yrd.Doç.Dr., Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Maliye Bölümü, harun@sakarya.edu.tr

MAKALE BİLGİSİ

*Geliş 22 Aralık 2017
Kabul 23 Aralık 2017*

Anahtar Kelimeler:
Ekonomik Göstergeler
Mali Göstergeler
15 Temmuz Darbe Girişimi

JEL Classification Codes:
H12, H60, N40

© 2017 PESA Tüm hakları saklıdır

ÖZET

Bu çalışmada 15 Temmuz 2016 yılında Türkiye’de yaşanan darbe girişiminin ekonomik ve mali göstergeler üzerindeki etkisi incelenmiştir. Türkiye’de daha önce yaşanan darbelerin ekonomi üzerindeki olumsuz etkileri bilinmektedir. Özellikle askerinin yönetime fiilen ey koymadığı, post-modern darbe olarak da anılan, 28 Şubat darbesi sonrasında Türkiye ekonomik ve mali bir kriz içine sürüklenmiştir. 15 Temmuz darbe girişimi ise eylem sırasında başarısız olmuş olması yönüyle diğer darbelerden ayrılmaktadır. Darbe girişiminin başarısız olması neticesinde iktidar değişikliğine yol açmamış, dolayısıyla ekonomik ve mali yönetim de değişmemiştir. Binaenaleyh darbe girişimi sonrası farklı ekonomik ve mali politika paketleri uygulanmamıştır. Bu çalışmada darbe girişiminin ekonomi üzerinde ve dolayısıyla mali göstergeler üzerinde etkilerinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte ulaşılan diğer bir sonuç ise mezkûr ekonomik ve mali etkilerin daha önce yaşanan darbelerdeki etkilerden belirgin bir biçimde daha hafif olduğudur.

ARTICLE INFO

*Received 22 December 2017
Accepted 23 December 2017*

Keywords:
Economic Indicators
Financial Indicators
July 15 Coup Attempt

JEL Classification Codes:
H12, H60, N40

© 2017 PESA All rights reserved

ABSTRACT

In this study, the impact of the coup attempt in Turkey on 15 July 2016 on economic and financial indicators has been examined. It is known that the adverse impacts on the economy of the previous coups in Turkey are known. Turkey was dragged into an economic and financial crisis especially after the February 28th coup, which is also referred to as post-modern coup, in which the military does not actively take over the rule. On the other hand, the July 15 Coup Attempt differ from the other coups in the sense that it failed during the action. Failure of the coup attempt did not lead to a change in power, and thus economic and financial management did not change, either. Accordingly, different economic and financial policy packages were not implemented after the coup attempt. In this study, it was concluded that the coup attempt had an impact on the economy and therefore on financial indicators. Yet another conclusion reached is that the adverse economic and financial effects are significantly less than those of the impacts previously experienced.

* Bu çalışma 9-11 Kasım 2017 tarihlerinde Ankara’da düzenlenen ICPESS (International Congress on Political, Economic and Social Studies) kongresinde özet bildiri olarak sunulmuştur.

GİRİŞ

Askeri darbelerin ekonomi üzerindeki olumsuz etkileri tartışılan konular arasında yer almaktadır. Bu çalışmanın temel amacı Türkiye'nin 2002 yılından bu yana ekonomik ve mali göstergelerinin darbeler bağlamında analiz edilmesidir. 2002 Yılında uzun bir aradan sonra yeniden tek partili hükümet dönemlerinin yaşandığı Türkiye'de bu ortamı sağlayan da bir bakıma 28 Şubat postmodern darbesi olmuştur. 28 Şubat sürecinde Türkiye'de yaşanan insan hakları ihlalleri, demokrasinin askeri vesayet altına girmesi sonuç olarak ekonomik olumsuzlukları da beraberinde getirmiştir. Kamu mali yönetiminde istikrarın sağlanamaması, cari açığın finanse edilememesi, bankaların batması, faizlerin ve enflasyonun kontrol altına alınamaması yanında Asya'da ve Rusya'da yaşanan krizler ile 1999 yılında yaşanan deprem felaketleri dönemin öne çıkan hadiseleridir. 2002 yılında yapılan milletvekili genel seçimlerinde seçmen tercihleri koalisyonlarda yer almış olan partileri baraj altında bırakmak yönünde tezahür etmiştir. Yeni kurulan Adalet ve Kalkınma Partisi tek başına hükümet olmuştur. Ancak askeri vesayet elini demokrasi üzerinden hemen çekmemiş ve değişik biçimlerde müdahale çabaları yürütmüştür. 2007 yılında yaşanan e-muhtıra hadisesi bunlar içerisinde en somutlaşmış olanıdır. Ancak toplum ve siyasetin demokrasi yönündeki dirayeti karşısında askeri vesayet istediğini elde edememiştir. Bu dönemde uygulanmakta olan ekonomik program ile ekonomik ve mali göstergelerde olumlu görünüm elde edilirken 2008 yılında yaşanan küresel ekonomik krizden Türkiye de etkilenmiştir. Alınan ekonomik ve mali tedbirlerle kısa sürede krizin etkisinden çıkarak büyüme yönünde gelişme kaydeden Türkiye bu kez bölgesinde yaşanan Suriye iç savaşı ve içerde FETÖ'nün hükümete karşı başlattığı mücadele 15 Temmuz 2016'da bir darbe teşebbüsüne kadar varmıştır. Çalışmada, 2000'li yıllar ile FETÖ'nün MİT kiriziyle başlattığı yılları da içerecek şekilde darbe girişiminin ekonomik ve mali etkileri ele alınmıştır. Birinci kısımda Türkiye'de yaşanan askeri darbeler hakkında bilgilere yer verilmiş, ikinci ve üçüncü bölümde ise sırasıyla seçilmiş ekonomik ve mali göstergeler yorumlanmıştır.

1. Türkiye'de Askerî Darbeler ve 15 Temmuz Darbe Girişimi

1.1. Türkiye'de Askerî Darbeler

27 Mayıs 1960 yılında Türkiye ilk darbesini yaşamıştır. Demokrat Parti'nin görevde olduğu bir zamanda yapılan askeri darbe ile Türkiye, başbakanlık yapan Adnan Menderes'in idam edilmesiyle derin bir yara almıştır. Meclis araştırma komisyonunun hazırladığı raporda, muhalif gazete ve öğrencilerin idam taleplerinde bulunduğunu belirtilmektedir. Raporda darbenin dış bağlantısını çağrıştıran ifadeler de yer almaktadır. Buna göre (TBMM, 2012a:352):

27 Mayıs darbesi ertesi günkü gazetelerin manşetini süsleyen silah depolarının bir kısmı aslında, Kıbrıs'a gizlice gönderilecek silahların saklandığı yerlerdir. Darbe esnasında birçok yetkili gözaltına alındığı için bu konuda doğru bilgiye ulaşmak ve gerekli tedbirleri almak kısa sürede mümkün olamamıştır. "Dikta", "Gestapo", "Menderes'in silahlı birlikleri" söylemlerinin Kıbrıs'a gönderilecek silahlarla ilişkili olması ilginçtir.

1971 gelen muhtıra ile askerin siyasete müdahalesi doğrudan olmayıp müdahale tehdidiyle askerin isteklerinin gerçekleştirilmeye çalışıldığı bir müdahale biçimi olmuştur. Bunun daha ileri bir şekli 28 Şubat postmodern darbesidir. Her ikisi de etkili olup siyasete şekil vermiştir. Bu müdahale biçimine 2007 yılında e-muhtıra ile yeniden şahit olunmuş ancak kendinden öncekilerin aldığı sonucu alamamıştır.

12 Eylül 1980 tarihine gelindiğinde uzun koalisyonlu yılların ardından dünyada da liberalleşme yönünde rüzgârların estiği bir dönemde Türkiye'de yeni bir darbe meydana gelmiştir. Yine meclis araştırma komisyonu raporunda (TBMM, 2012b:707), 12 Eylül darbesinin yarattığı en büyük maliyetin Türk Demokrasisine vurduğu darbe suretiyle hissedildiği ve demokrasi alanında yaşandığı ifade edilmektedir. Egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğu ilkesiyle yeşeren ve gelişen Türk demokrasisi daha önce 1960 ihtilalini ve 1971 muhtirasını yaşamıştı. Raporda, demokratik düzenin bir daha kesintiye uğrama ihtimalinin olmadığını düşünenlerin, demokratik düzen içinde 12 Eylül öncesi ortaya çıkan sorunların çözülmesini bekleyenlerin 12 Eylül darbesi ile bir kez daha yanıldıklarını anlamış oldukları belirtilmektedir. Bu darbenin etkileri uzun yıllar Türkiye'yi meşgul eden ve tartışılan bir darbe olmuştur.

28 Şubat postmodern darbesi askerî doğrudan müdahalesi şeklinde olmayıp sivil kurumlara etki etmek suretiyle istediği siyasal ve toplumsal değişikliklerin gerçekleşmesini sağlamak yoluyla gerçekleştirilmiş olması yönüyle kendinden önceki darbelerden ayrılmaktadır. Bu nedenle 28 Şubat süreci askerî demokrasi olarak da adlandırılabilir nitelikte bir darbedir. Silah kullanma yoluna gitmeden demokrasi içinde kalınır görüntüsü verilerek ve toplumsal katmanları harekete geçirilerek siyasal partiler vasıtasıyla müdahale yapılmıştır. Nitekim Erdoğan başbakanlığındaki Refah-Yol hükümeti, bir yandan milletvekillerine yapılan baskılar ve şantajlarla diğer yandan medya ve Türk-İş, DİSK, TOBB, TİSK ve TESK'in bir araya gelmesiyle oluşturulan ve "5'li inisiyatif" adı verilen girişim grubu haber ve eylemlerle süreçte aktif rol üstlenmişlerdir. Nitekim Erdoğan başbakanlık görevini hükümet ortağı Tansu Çiller'e devretmek üzere istifa etmesine rağmen yeni hükümeti kurma görevi cumhurbaşkanı olan Süleyman Demirel tarafından Mesut Yılmaz'a verilmiştir (Akıncı, 2013: 48-50). Refah-Yol sonrası kurulan hükümetler döneminde ise ekonomik ve toplumsal sorunlar hızla artmıştır.

1.2. 15 Temmuz Darbe Girişimine Giden Yol

28 Şubat izlerinin silinmeye başladığı 2002 yılından sonraki süreçte IMF programının uygulanmasıyla mali disiplini sağlamaya dönük alınan önlemler ve yapılan yapısal reformlar ile ekonomik ve mali göstergeler üzerinde olumlu sonuçlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Düzenleyici üst kurulların oluşturulmuş olması piyasaların düzenlenmesi ve gelişmesinde; Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu gibi temel düzenlemeler ise bütçe uygulama ve denetiminde mali disiplin, şeffaflık ve hesap verebilirlik konusunda ilerlemeler sağlamıştır. Aynı yıllar Avrupa Birliği ile ilişkilerin de olumlu bir havada geliştiği yıllar olmuştur. 2004 yılında Avrupa Birliği ile müzakerelerin başlamasına karar verilmesiyle 2005 yılında müzakere süreci başlatılmıştır. Ancak bu sürecin hemen arkasından, askerî müdahale yeniden gündeme gelmiş ve 27 Nisan 2007 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı web sayfasından bir e-muhtıra yayınlanmıştır. Yayınlanan muhtıra karşısında hükümet tarafından sert bir dille yapılan açıklamalar ve hemen arkasından yapılan genel seçimlerde tek parti iktidarının devam etmesi, askerî müdahalelerin artık sonuç vermeyeceği algısının yerleşmesini sağlamıştır. Oluşan yeni algı ile birlikte askerî darbelerin yerini; siyasî, ekonomik ve yargı araçları kullanılarak yapılan müdahalelere bıraktığı söylenebilir (Karagöl, 2016a:42).

15 Temmuz 2016'da Türkiye'de yapılmak istenen askerî darbenin amacı ile daha önce MİT Krizi olarak anılan Hakan Fidan'ın savcılık tarafından ifadeye çağırılması ve 17-25 Aralık operasyonlarının amacının aynı olduğu söylenebilir (Bülbül, 2016: 16). Suriye'de başlayan iç savaşa paralel olarak Türkiye'de hükümete karşı FETÖ'nün başlattığı savaş dikkat çekicidir. Nitekim darbe girişiminin uluslararası odakların desteğini aldığına dair görüşler ifade edilmektedir.

Suriye'de başlayan iç savaşta Türkiye'nin izlediği dış politika özellikle Suriye'nin kuzeyine yönelik düzenlenen askerî operasyonlarla beraber başta ABD olmak üzere birçok ülkeyi rahatsız etmiştir. Türkiye'de eleştiri konusu olan Suriye politikası darbe teşebbüsünde bulunan FETÖ'nün de hedefinde olmuştur. Darbecilerin kendilerine verdikleri Yurtta Sulh Konseyi isminin de bununla ilişkili olduğu ifade edilmektedir. Uluslararası yapı ile Suriye politikası konusunda uyum içinde olduğu söylenebilen FETÖ'nün ülkede kargaşa ortamı oluşturmak ve ülkeyi istikrarsızlaştırmak hedefinde olmuştur. Ancak kendinden önceki darbe veya darbe girişimlerine göre sosyoekonomik ve politik dinamiklerin yoksunluğu nedeniyle başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Çilliler, 2017: 10-12). Yine Çilliler (2017: 11-12), FETÖ'nün darbe girişiminin başarısız olma ihtimalini hesaba katmadığının düşünülmemeyeceğini ve darbe girişiminin başarısız olacağına anşılmasına rağmen bombalama olaylarının devam etmesinin, darbe girişiminin asıl hedefinin Türkiye'yi dış politika meselelerinden uzaklaştırıp kendi içinde oluşması arzulan kargaşa ortamıyla meşgul etme amacını destekler nitelikte olduğunu ifade etmektedir.

Alkan (2016:260) da çalışmasında, 15 Temmuz girişiminde askerlerin "dışarıya tabi" olarak hareket ettiklerinin çok açık olduğunu ifade etmektedir. Buna bağlı olarak darbe girişiminin ordu içindeki "bir numarası"nın kimliği bile yeterince açıklanamamıştır. Çalışmada ayrıca, dışarıdaki lidere itaat eden darbecilerin, sivil abilerinin talimatı doğrultusunda hareket ettiklerini belirtilmektedir. Bu çalışmadaki açıklamalar yukarıda ifade edilen bulguları destekler niteliktedir.

1.3. Darbe Girişiminin Ardından Gelen Tepkiler

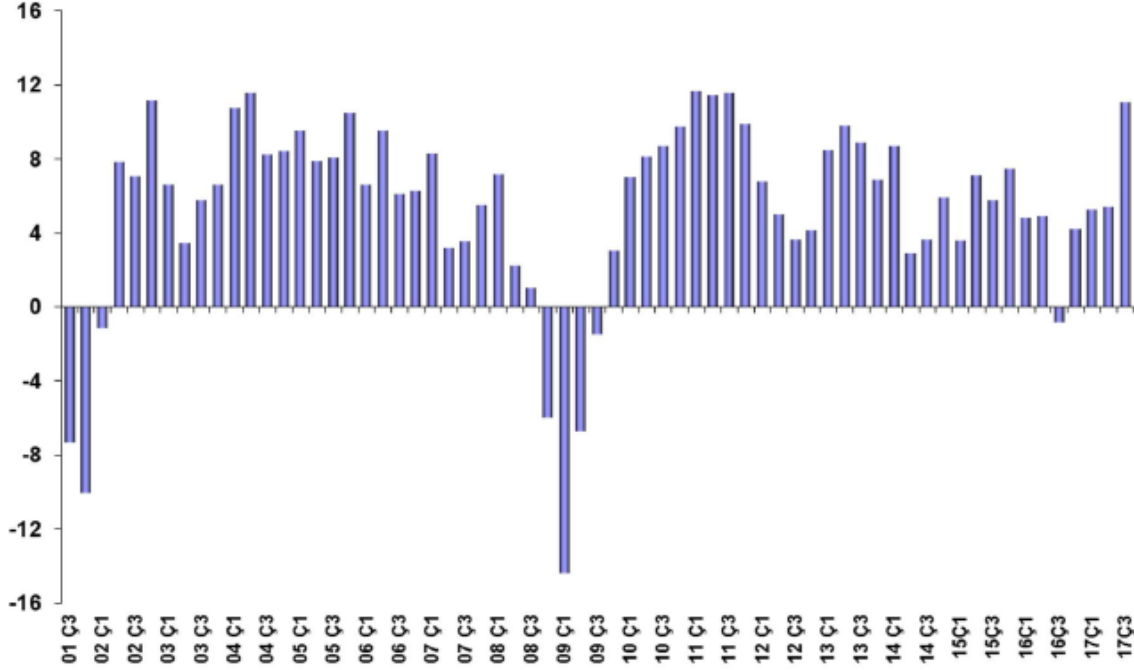
Darbe girişiminin ardından dünyadan Türkiye'nin hükümeti ve demokrasisine destek mesajları gelmiştir. Bunların içerisinde şüphesiz Rusya'nın tutumu en önemlileri arasındaydı. Rusya'yla yaşanan uçak krizi Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Rusya'ya yazdığı özür mektubuyla yumuşama sürecine girdiği bir sırada meydana gelen hadisenin ardından Rusya destek mesajını iletmiştir. Rusya'nın FETÖ'ye karşı olan tavrı yeni olmayıp 2002 yılından bu yana olumsuzdur. 2002'de okulların kapatılmaya başlanması, okullardaki görevlilerin sınır dışı edilmesi ve Rusya'ya giriş yasağı getirilmesi hatta tutuklanması, son olarak 2008'de aşırı örgüt ilan edilmesinin arkasında yatan neden Rusya'nın FETÖ'yü ABD istihbaratına hizmet ettiğini tespit etmesidir (Kemaloğlu, 2016:2-4).

Darbe girişiminden dört ay sonra yayınlanan Avrupa Komisyonu 2016 Türkiye Raporu'nda darbe girişimi ağırlıklı yer tutmuştur. Hemen her konu darbe girişimi ile ilişkilendirilmiş ve özellikle darbe sonrası alınan tedbirler gerekçe gösterilerek endişeler dile getirilmiştir. Avrupa Birliği'nin darbe girişimi güçlü bir şekilde derhal kınadığı ve Türkiye'deki demokratik kurumlar ile dayanışma içinde olduğu konusu da raporda belirtilmiştir. Ancak ülkenin içinde bulunduğu olağanüstü şartların rapora yeteri kadar destekleyici nitelikte yansımadağı ifade edilebilir. 116 sayfalık raporda 'darbe' kavramı 99 kez, 'endişe' kavramı ise 68 kez yer almaktadır (Avrupa Komisyonu, 2016).

Dünya basınında 15 Temmuz darbe girişiminin yansımalarını analiz eden SETA raporunda (2017: 97) Türkiye'nin başa çıkmakla karşı karşıya kaldığı zorlukları resmeden sonuçlara ulaşılmıştır. Raporda incelenen haberlerin yansıtılmasıyla ilgili oluşan söylemin (ideolojik karenin) iki karakteristik özelliğine dikkat çekilmektedir. İlk olarak Batı medyası darbe girişimini güncel olgusal bağlamından çıkararak geçmişte yaşanan olay veya kanaatler ile ilişkilendirmiştir. İkincisi ise darbe teşebbüsünün olay örgüsü doğal akışından koparılmış; darbe, örtük bir neden-sonuç ilişkisi içerisinde AK Parti hükümetinin "baskıcı" politikalarının doğal sonucu olarak yeniden kurulmuştur. Yine Rapor'a göre, yapılan haberlerin hemen hepsinde Gezi Parkı şiddet eylemleri gibi geçmişteki olaylar veya sıklıkla işlenen Türkiye otoriterleşiyor türü iddialar, aktüel konu olan 15 Temmuz 2016 darbe teşebbüsü temsillerine eklenmekte ve hatta yorumlarda onun yerine geçmiştir. Bu temsil tarzıyla darbenin antidemokratikliği, seçilmişlerin darbeye saf dışı edilmesi gibi konuşulması kamusal yarar taşıyan güncel temalar yerine Erdoğan'ın kişiliği ve dünyaya bakış açısı üzerine yapılan sürekli vurgunun darbenin hemen ertesinde bile gündemi işgal ettiği, olay örgüsünün bulanıklaştırıldığı ve sonuçta ideolojinin aktüel olanla yer değiştirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Uluslararası medyanın, ama özellikle Amerikan medyasının darbe girişiminin ortaya çıkmasıyla, neredeyse aynı anda darbenin başarılı olacağını öngördüğü bulgusu da ayrıca belirtilmelidir (SETA, 2017: 97-98).

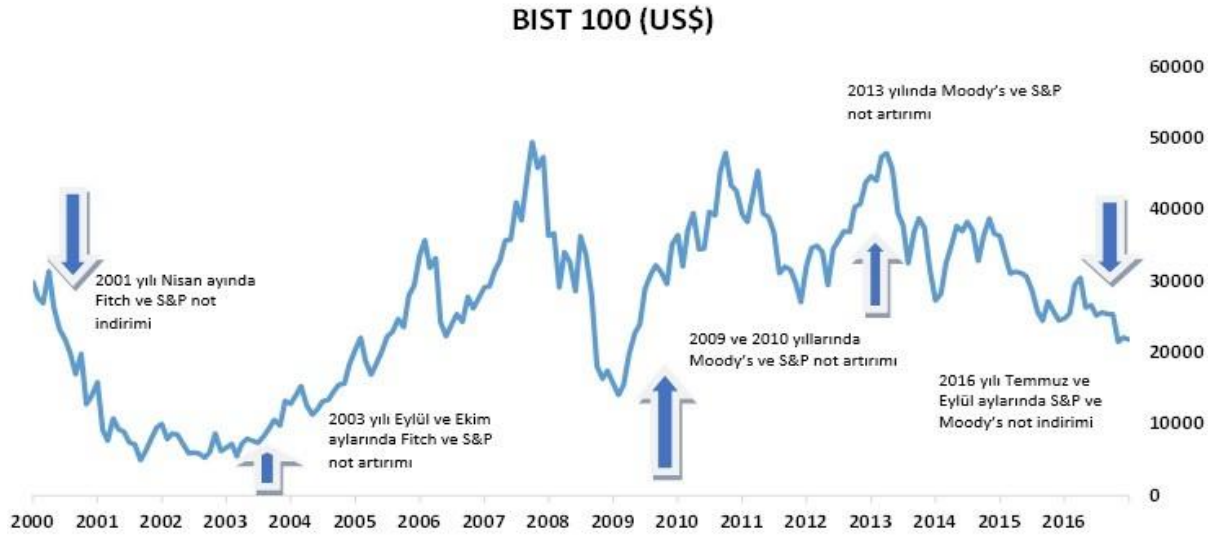
2. Darbe Girişimi Bağlamında Ekonomik Göstergelerin Analizi

Özsağır (2013:771), yapmış olduğu çalışmada, ekonomide istikrarın, iktisat politikası araçları olan mali araçlar, parasal araçlar, kontrol araçları ve kurumsal araçlardan daha çok iktisadi analizlerde dışsal değişken olarak kabul edilen siyaset, yargı ve askeri kurumların kararlarından etkilendiğini ifade etmektedir. Aynı çalışmada Türkiye'de yaşanan darbe ve darbe girişimlerinin ekonometrik bir analizi yapılmış ve bunların ekonominin en önemli performans göstergesi olan milli gelir üzerindeki etkileri incelenmiştir. Çalışmada ulaşılan sonuç, darbe dönemlerinde ekonominin olumsuz etkilendiği ve yaklaşık %26 oranında küçüldüğü yönündedir. 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında ise milli gelir üzerinde kısa süreli olumsuz bir etki meydana gelmiş ve aşağıda yer alan Grafik 1'de görüldüğü gibi 2016'nın 3. çeyreğinde daralma yaşanmıştır. Ancak bu durum yerini 4. çeyrekte yeniden pozitif büyümeye bırakmıştır ve 2017'nin üçüncü çeyreği itibarıyla %11,1 büyüyerek oldukça iyi bir performans yakalanmıştır. Hızlı toparlanmanın ardından darbe girişiminin büyüme üzerinde etkisinin bu bakımdan sınırlı kaldığı söylenebilir.

Grafik 1: GSYH Büyüme Oranları Yıllık Yüzde Değişim (%)

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Darbe girişimi sonrasında sırasıyla Temmuz ve Eylül aylarında S&P ve Moody's tarafından Türkiye'nin kredi notunun düşürülmesiyle Grafik 2'de de görülebileceği gibi BIST 100 endeksinin ABD doları bazında değer kaybetmesi söz konusudur. Kredi derecelendirme kuruluşlarının verdikleri ülke notlarının uluslararası sermayenin yönü üzerindeki etkileri kuşkusuzdur. Darbeler ilk bakışta politik bir risk olarak algılanabilirse de Türkiye'de yaşanan 15 Temmuz darbe girişimi daha ilk saatlerde başarısız olmuş ve ekonomik ve politik riskler ortadan kalkmıştır. Buna rağmen kredi notunun düşürülmesiyle borsadan yabancı yatırımcıların çıkışına zemin hazırlanmıştır. Kredi derecelendirme kuruluşlarının Lehman Brothers gibi skandalları da hatırlandığında verilen kredi notu kararları iyi niyet bakımından sorgulanmayı da beraberinde getirmektedir (Kılıçaslan & Giter, 2016:77-78). 2001 yılında yaşanan ekonomik krizin ardından gelen not indirimleri olağan karşılanabilir. Ancak darbe girişimi sürecindeki ekonomik durum sözü edilen kriz yıllarıyla karşılaştırılamayacak kadar farklıdır. Kredi derecelendirme kuruluşlarının; dış kaynakların Türkiye'ye akışının kesilmesi ve borçlanma maliyetlerinin yükseltilmesi için yürütülen uluslararası operasyonlarda, kayda değer bir rolünün olduğu tespiti yapılmaktadır (Karagöl, 2016a:49).

Grafik 2: Türkiye'nin Kredi Notu Değişiklikleri ve ABD Doları Bazında BİST 100 Endeksi (2000-2016)

Kaynak: Borsa Gündem, 2017

Darbe girişiminin ardından Türkiye'de hükümet kanadından ekonomiyle ilgili gelen açıklamalar, ekonomik ve finansal istikrarın sağlanması yönünde gereken önlemlerin alınacağı ve yatırımcıların güvenini sağlamaya yönelik tedbirleri içerecek şekilde olmasının yanında Merkez Bankası ve bankalar tarafından yapılan açıklamalarla da desteklenmiştir. IMF'nin yakından izlediği süreç olumlu ilerlemiştir. Ancak darbe girişiminden sonra piyasaların açıldığı ilk günlerde tepkisi borsa ve döviz kurları üzerinde Tablo 1'de görüldüğü üzere olumsuz etkiye neden olmuştur. Kredi derecelendirme kuruluşlarının açıklamaları S&P'nin not düşürmesiyle bu etki özellikle borsa üzerinde daha fazla etkili olmuştur (Karagöl, 2016b:2-3).

Tablo 1: Darbe Girişimine Piyasaların İlk Tepkisi

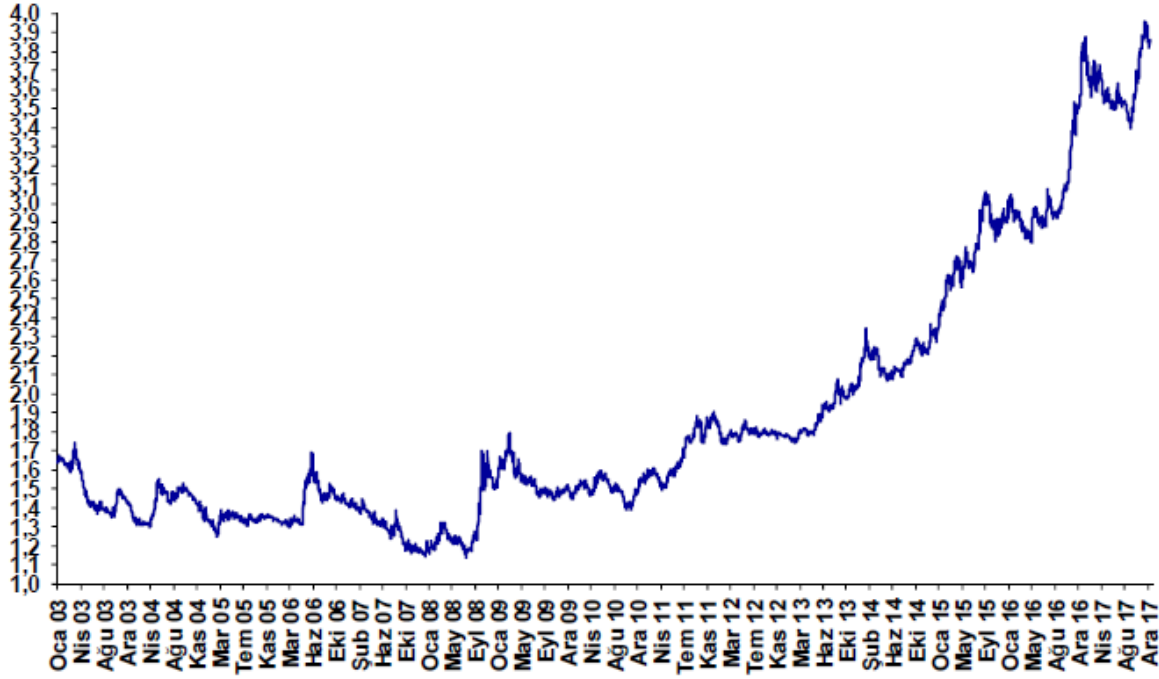
	15 Temmuz	18 Temmuz	19 Temmuz	20 Temmuz	21 Temmuz
BIST 100	82,825	81,110	78,338	74,903	72,255
DOLAR/TL	2,89	3,01	3,05	3,06	3,07
EURO/TL	3,21	3,33	3,36	3,37	3,38

Kaynak: Karagöl, 2016b:3

Grafik 3'ten izlenebilen Dolar kurunda meydana gelen dalgalanma Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Doları bozdurun çağrısına (www.bbc.com) rağmen darbe girişiminden sonra sürekli artış eğilimini sürdürmüştür. 2017 ortalarında düşme eğilimine giren ABD Doları 2017 sonuna doğru yeniden hızlı bir yükseliş trendine girmiştir. Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekçi bu durumu bir spekülasyon olarak yorumlamıştır (www.milligazete.com.tr). 15 Temmuz darbe girişiminin uluslararası bağlarına daha önce dikkat çekildiği hatırlanırsa bu durumun Türkiye üzerinde oluşturulmak istenen bir baskıya yorumlanması mümkündür. Dolardaki artışların darbe girişiminden önce 2013 yılından itibaren artmaya

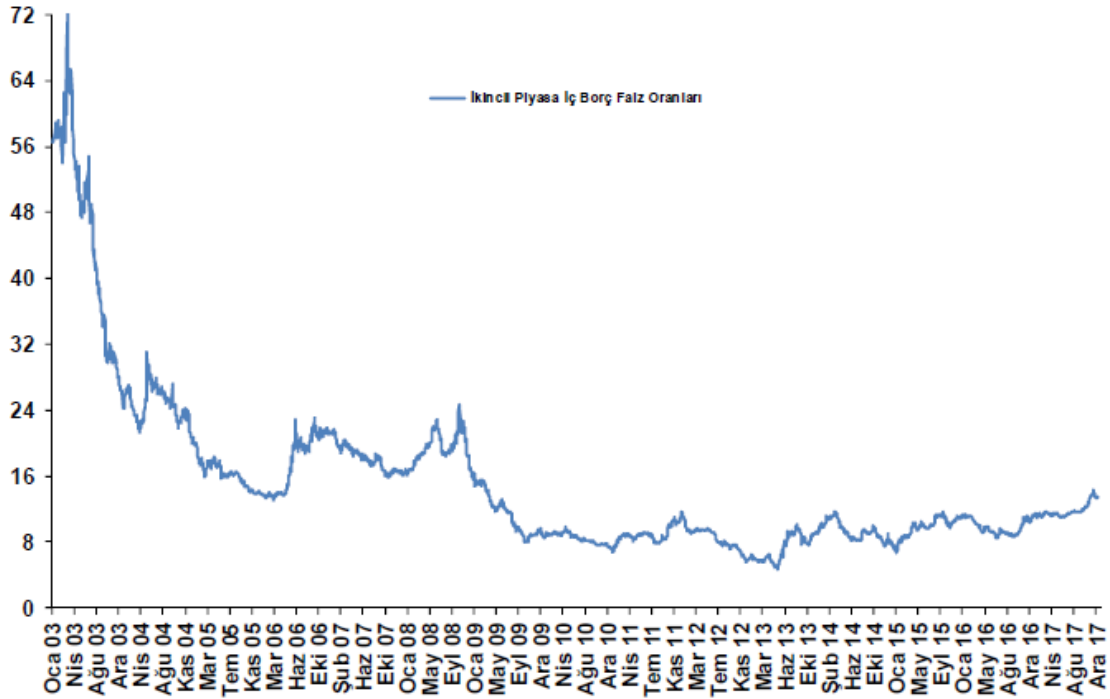
başlaması FETÖ'nün askeri darbe girişiminden önce başlattığı yargı darbesi girişimiyle ilişkilendirilebilir. Gerçekten de 2013 yılı Gezi Parkı gibi sosyal olayların ve yargı darbesi girişimlerinin başlaması ve takip eden yıllar içinde daha önce sözü edilen birçok olumsuzlukların yaşanması ile Dolar kurundaki artışlar örtüşmektedir.

Grafik 3: Döviz kuru TL/Dolar

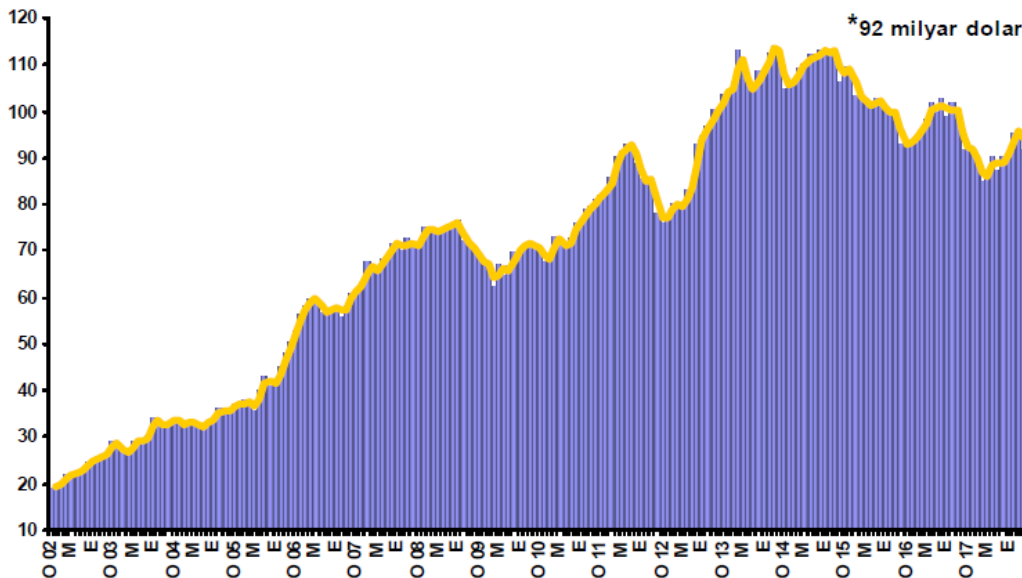

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Darbe girişiminden sonra faiz oranlarında artışlar meydana gelmiş ve bu eğilim 2017 yılında da sürmüştür. Grafik 4'te Ocak 2003 yılından bu yana 2006-2008 dönemi hariç faiz oranlarının sürekli düştüğünü ve 2009'dan sonra 2013'e kadar en düşük seviyelere gerilediğini görmek mümkün. 15 Temmuz darbe girişimi ile faiz oranları, dövizde meydana gelen değişimler kadar olmasa da artmıştır. Faiz oranlarındaki artışların yatırımlar üzerinde olumsuz etkide bulunabileceği düşünülürse bu durumun dikkatle izlenmesi ve önlem alınması gerekmektedir. 2017 üçüncü çeyreği itibarıyla büyüme rakamları bundan olumsuz etkilenmemiş görünmektedir ancak faiz oranlarının yükselmeye devam etmesi sonraki dönemlerde yatırımlardaki yavaşlama ile büyüme ve istihdam üzerinde olumsuz etkilerde bulunabilecektir.

Grafik 4: Faiz Oranı (%)**Kaynak:** Hazine Müsteşarlığı

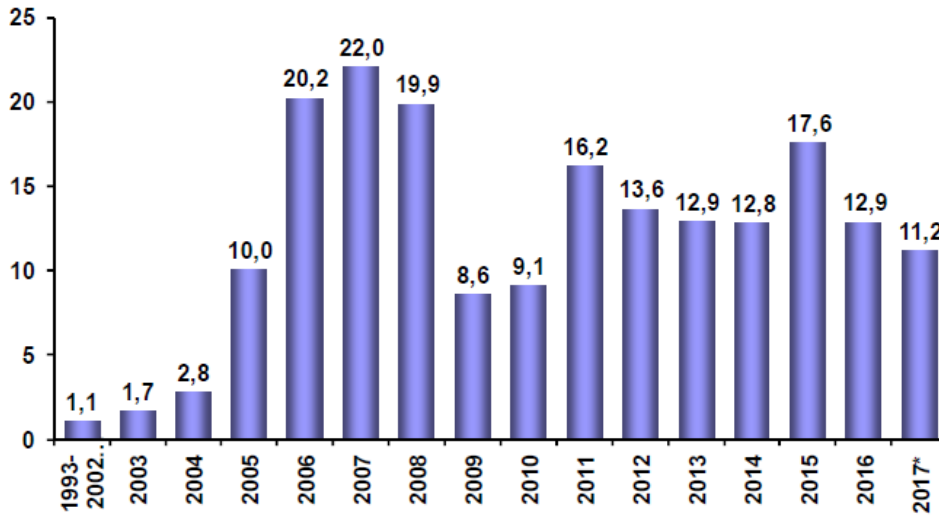
Darbe girişiminin döviz kurları üzerindeki etkisinin Merkez Bankası döviz rezervleri üzerinde de etkisi olmuştur. Grafik 5'te yıllar itibarıyla Merkez Bankası'nın döviz rezervlerinin güçlendiği ve 8 Aralık 2017 itibarıyla 92 milyar Dolar olduğu görülmektedir. Ancak önceki yıllarda 110 milyar Doları aşan döviz rezervleri yine 2013 yılında başlayan olaylardan sonra dalgalanarak azalma eğilimine girmiştir. Darbe girişiminin olumsuz etkilerinden birinin Merkez Bankası döviz rezervleri üzerinde olduğu görülmektedir. Dolar kurundaki yükselişlere müdahale sürecinde bu azalmanın meydana geldiği ve 2017 sonuna doğru yeni bir yükseliş dalgasının oluşması döviz rezervlerine olumsuz etki edebilecektir.

Grafik 5: Merkez Bankası Brüt Döviz Rezervleri (Milyar Dolar)

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, * 8 Aralık 2017 itibarıyla

Diğer önemli bir gösterge ise doğrudan yabancı sermaye girişidir. Türkiye’de sağlanan ekonomik ve siyasal istikrarın ardından 2005 yılından itibaren doğrudan sermaye girişlerinde önemli artışlar meydana gelmiştir. Grafik 6’da görüldüğü gibi 2008 Krizi sürecinde bile 8,6 milyar Dolar doğrudan yabancı sermaye girişi olmuştur. Doğrudan yabancı sermaye girişindeki artış veya azalışlar yatırımcıların duyduğu güvene ve yatırım iklimine bağlı olduğu düşünülürse darbe girişiminin bu konudaki etkisinin sınırlı kaldığı söylenebilir. 2015 yılına göre 2016 yılında doğrudan yabancı sermaye girişleri azalmış olsa da halen önemli bir seviyede bulunmaktadır. Ancak dikkat çekilmesi gereken nokta, 2005’ten sonraki üç yılda önemli tutarlara ulaşan doğrudan yabancı sermaye girişlerinin 2008 Krizi sürecinde azalmasından sonra 2011 yılında tekrar iyi bir seviyeye gelmesinin ardından bir azalma eğilimine girmiş olmasıdır. 2015 yılı haricinde önemli artışlar kaydedilememiştir. Yine de giriş yapan sermaye miktarı Türkiye’ye duyulan güvenin göstergesi durumundadır.

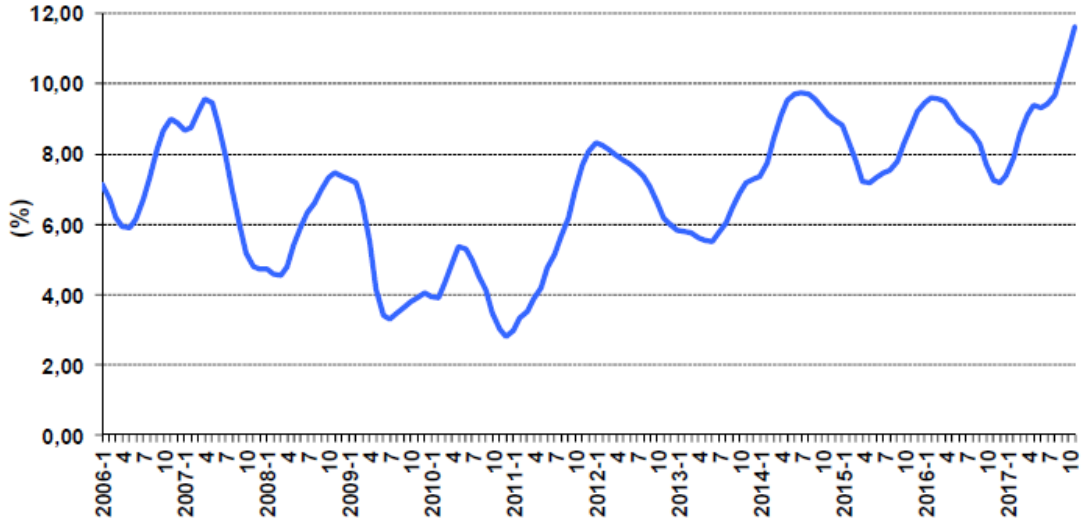
Grafik 6: Doğrudan Yabancı Sermaye Girişi (Milyar Dolar)

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, * Ekim itibarıyla yıllıklandırılmış

Ekonomik göstergelerden sonuncusu olarak enflasyondaki gelişmelere bakılırsa Türkiye’nin tek partili iktidar döneminde enflasyonu tek haneli rakamlara indirebilmiş olması ve bununla beraber paradan altı sıfır atılması ekonomik istikrar açısından önemli bir gelişme olmuştur. Ancak tek haneli rakamlara indirilen enflasyon oranı Grafik 7’deki gibi sürekli bir dalgalanma yaşamıştır. Darbe girişiminden sonra 2017 yılında meydana gelen artış trendi sürerek %10’u aşmıştır. Faiz oranları, kurlar ve enflasyondaki artışlar birlikte dikkate alındığında bu göstergelerdeki gelişmelerin olumsuz etkilendiği söylenebilir. Merkez Bankası döviz rezervlerinin azalması da bu olumsuz gelişmelerin arasındadır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları henüz iyi bir seviyededir. Büyüme oranları da pozitif bir görünümü korumaktadır. Bu gelişmeler ekonomi yönetimini dikkatli adımlar atmaya zorlamaktadır.

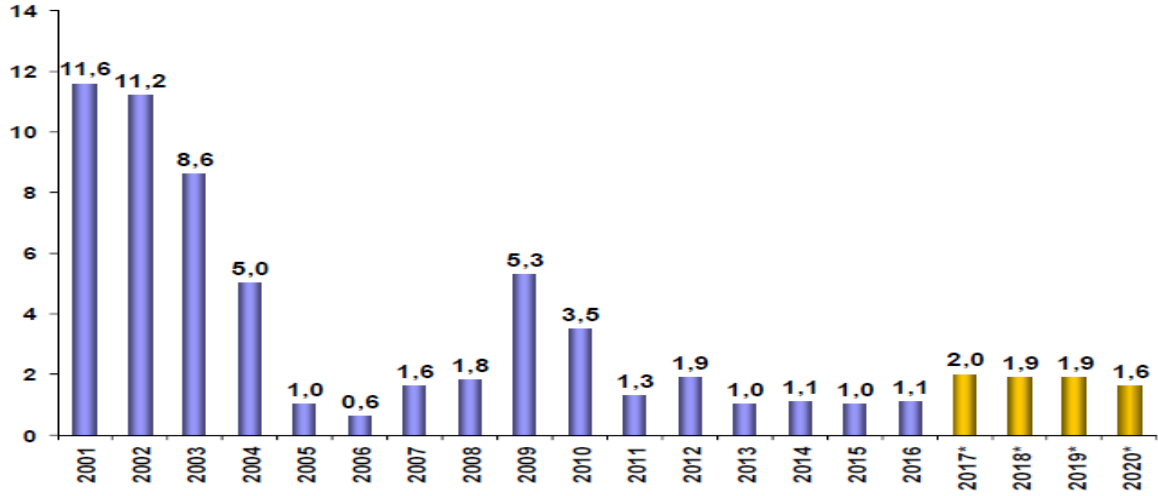
15 Temmuz darbe girişimine benzer olayların yaşandığı Venezüella ve İspanya örnekleriyle Türkiye’nin karşılaştırıldığı bir çalışmada Türkiye açısından dikkat çekici öneriler yer almaktadır. Hukukun üstünlüğü, ifade hürriyeti ve hesap verebilirlik konusunda Venezüella örneğinde düşük seviyenin kişi başına milli gelire de olumsuz etki ettiği; buna karşın İspanya’da yaşanan başarısız darbe girişimi ardından demokrasinin güçlendirilmesi ve buna bağlı olarak hukukun üstünlüğü, ifade hürriyeti ve hesap verebilirlik konularında sağlanan ilerlemelerin kişi başına milli gelire olumlu katkısının önemi vurgulanmıştır. Verilen örneklerden hareketle Türkiye’de yaşanan başarısız darbe girişiminin ardından demokrasinin, kurumların ve hukukun üstünlüğünün güçlendirilmesi yolunda adımların atılmasının gerekliliği vurgulanmıştır (Dedeoğlu & Aydın, 2016:1-6).

Grafik 7: Enflasyon Genel Eğilimi (Yıllık % Değişim)

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

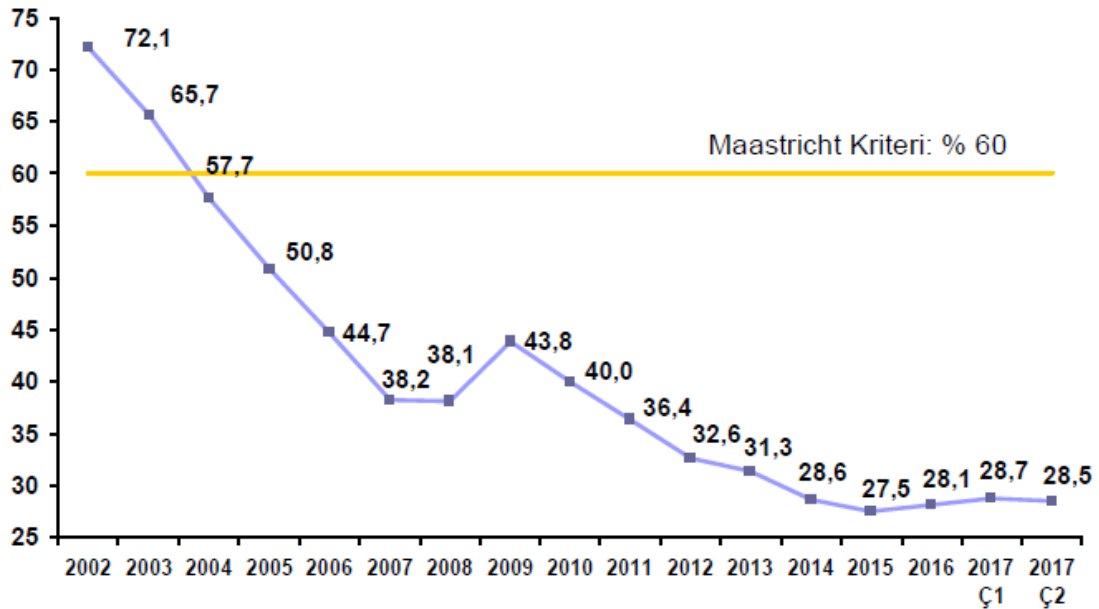
3. Darbe Girişimi Bağlamında Malî Göstergelerin Analizi

Mali göstergelerin olumsuz etkilenmesi kamu harcamalarında meydana gelen artışlar ve kamu gelirlerinde meydana gelen azalışlar ile kamu kaynaklarının etkinsiz kullanımından kaynaklanmaktadır. Türkiye'nin 1990'lı yıllardan 2001 krizi sürecine kadar yaşadığı mali sorunlar Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı çerçevesinde yapılan reformlarla önemli bir iyileşme kaydetmiştir. Bu dönemde yapılan reformlar arasında bulunan 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun çıkarılması ile kamu maliyesinin temel ilkeleri belirlenmiştir. Kanunun 5.maddesinde sayılan temel ilkeler arasında mali disiplin ve hesap verilebilirlik de vardır. Yine aynı kanunun 7.maddesi saydamlığın sağlanması ile ilgilidir. Özellikle bu hususların önem kazanması ve faiz dışı fazla hedefinin izlenmesi kamu maliyesi alanında önemli kazanımların elde edilmesini sağlamıştır. Grafik 8'de görüleceği üzere merkezi yönetim bütçe açığının milli gelire oranı 2009 yılındaki önemli artış dışında yüzde bir seviyelerine kadar geriletilebilmiştir. AB tanımı olarak da hesaplandığında söz konusu oran Avrupa Birliği'nin Maastricht Kriterleri'nin öngördüğü %3 oranının altında kalmaktadır. Ancak 2017 yılı itibarıyla bu oranda %2 seviyelerine doğru bir artış öngörülmektedir. Bu artışın darbe girişimiyle ilişkilendirilmesi pek mümkün gözükmemekteyse de bütçe açığının borç stokuna olan etkileri de değerlendirilerek azaltılması gerekmektedir.

Grafik 8: Merkezi Yönetim Bütçe Açığı/GSYH

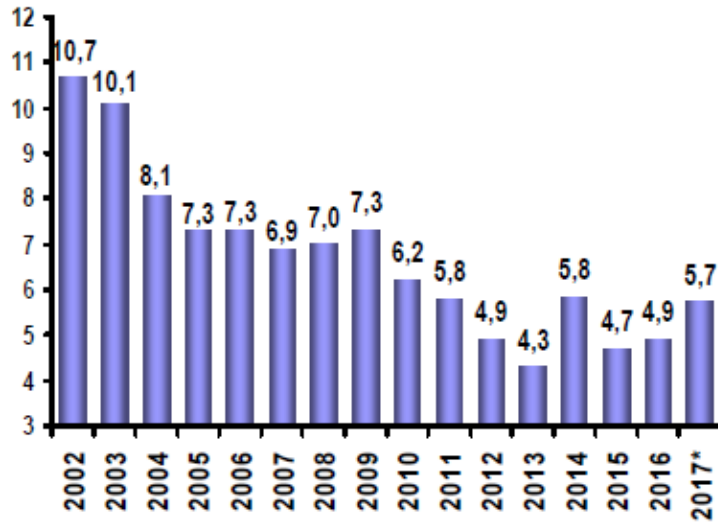
Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, * 2018-2020: Orta Vadeli Program hedeflerini göstermektedir.

AB tanımlı genel yönetim borç stokunun milli gelire oranı da 2002 yılından itibaren 2008 Krizi süreci dışında önemli oranda azalış kaydetmiştir. Grafik 9'da bu durum izlenebilmektedir. 2015 yılında %27,5 ile görülen en düşük seviye bu tarihten sonra artış eğilimine girmiştir. 2017'nin ikinci çeyreği itibarıyla borç yükü bir önceki döneme göre azalış gösterse de eğilimin azalış yönünde devam etmesi önem taşımaktadır. Türkiye'nin borç stokunun milli gelire oranı bakımından da Maastricht Kriteri olan %60'lık oranın çokaltında bulunması önemli bir kazanım olarak korunmalıdır.

Grafik 9: AB Tanımlı Genel Yönetim Borç Stoku/GSYH

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Darbe girişiminin mali göstergeler üzerinde etkili olabilecek en önemli etkisi Türkiye'nin risk primlerini yükseltmek suretiyle dış borçlanma maliyetlerini ve dolayısıyla faiz harcamalarını artırmak yönündedir. Dolar cinsinden dış borçlanma maliyetlerinin Grafik 10'da 2013 yılında en düşük seviyeye indiği ancak bu tarihten sonra yeniden yükseliş eğilimine girdiği görülmektedir. Dış borçların maliyetindeki artışlar uzun dönemde bütçe üzerinde olumsuz etki bırakabilecektir. 2016 yılında 4,9 olan dış borçlanma maliyeti 2017 yılında Aralık ayı itibarıyla 5,7'ye yükselmiştir.

Grafik 10: Dolar Cinsinden Dış Borçlanma Maliyeti (%)

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, * Aralık 2017 itibarıyla

Son olarak Tablo 2’de yer alan Türkiye dış borç stoku ele alınmıştır. Kamu kesimi yanında özel kesimin dış borçları da önem taşımaktadır. 2006 yılında 71,6 milyar Dolar olan kamu kesimi dış borç stoku 2017’nin ikinci çeyreği itibarıyla 11 yılda 129,3 milyar Dolar’a çıkmıştır. Bu artışın milli gelirdeki artışlarla kıyaslandığında görece düşük olduğu söylenebilir. Özel kesimin ise dış borçları 2006 yılında 120,7 milyar Dolar iken 2017’nin ikinci çeyreği itibarıyla 302,2 milyar Dolar’a yükselmiştir. Bu durum faiz yoluyla önemli kaynak çıkışlarına neden olmaktadır. Yurtiçi tasarrufların yetersizliği özel sektörün en önemli dış borçlanma nedeni olarak ifade edilebilir. Kamu kesimine oranla özel kesimde dış borçlanmada daha yüksek bir artış yaşanmıştır. Toplam borçlarda kısa vadeli borçlar uzun vadeli borçların üçte biri kadardır. Kamu kesiminin dış borç vade yapısının özel kesime göre çokdaha iyi bir performans gösterdiği söylenebilir. Genel olarak bakıldığında bütçe açığı ve borç stokunun milli gelire oranı bakımından hafif bozulmalar gözlenirse de darbe girişimi sonrası ciddi bozulmaların görülmediği ifade edilebilir. Dış borçlanma maliyetlerinin artışı olumsuz bir durum olarak görünmektedir ancak mali disiplini bozucu etki yapmaktan halen uzaktır. Kamu kesiminin mali göstergeleri açısından genel olarak olumlu durum korunmakla birlikte dış borçlanma açısından özel kesimin borç stokunda meydana gelen artışlar dikkat çekmektedir. Ancak söz konusu artışların darbe girişimiyle ilişkisi bulunmamaktadır.

Tablo 2: Türkiye Brüt Dış Borç Stoku (Milyar \$)

Milyar USD	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017 Ç1	2017 Ç2
TOPLAM	208,0	249,9	280,8	268,7	291,6	303,7	339,6	389,8	401,8	396,1	404,5	412,0	432,4
KISA VADE	42,9	43,1	52,5	49,0	77,2	81,6	100,2	130,3	131,6	101,9	98,0	102,2	108,7
UZUN VADE	165,1	206,8	228,3	219,7	214,4	222,1	239,4	259,5	270,2	294,2	306,5	309,8	323,6
KAMU SEKTÖRÜ	71,6	73,5	78,3	83,5	89,1	94,3	104,0	115,9	117,7	113,1	119,8	123,1	129,3
Kısa Vade	1,8	2,2	3,2	3,6	4,3	7,0	11,0	17,6	17,9	14,6	16,3	16,5	17,3
Uzun Vade	69,8	71,4	75,1	79,9	84,8	87,3	93,0	98,3	99,8	98,6	103,6	106,5	112,1
TCMB	15,7	15,8	14,1	13,2	11,6	9,3	7,1	5,2	2,5	1,3	0,8	0,8	0,8
Kısa Vade	2,6	2,3	1,9	1,8	1,6	1,2	1,0	0,8	0,3	0,2	0,1	0,1	0,1
Uzun Vade	13,1	13,5	12,2	11,4	10,0	8,1	6,1	4,4	2,1	1,2	0,7	0,7	0,7
ÖZEL SEKTÖR	120,7	160,6	188,4	172,0	191,0	200,1	228,5	268,6	281,6	281,6	283,8	288,2	302,2
Kısa Vade	38,5	38,7	47,4	43,6	71,4	73,3	88,1	111,9	113,4	87,2	81,6	85,6	91,3
Uzun Vade	82,2	121,9	141,0	128,4	119,6	126,8	140,4	156,7	168,3	194,5	202,2	202,5	210,9

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

SONUÇ

Son yıllarda Türkiye'de önem derecesi yüksek hadiseler peşpeşe cereyan etmektedir. Her birisi sosyolojik, politik ve ekonomik açıdan önemli sonuçlar doğurabilecek niteliktedir. Hızla değişen gündeme yeni hadiseler eklenmektedir. Son olarak Halkbankası genel müdür yardımcısının Reza Zarrab ile ilişkilendirilip İran'a yönelik ambargonun delinmesinde rol aldıkları gerekçesiyle ikisinin de ABD'de tutuklanarak yargılanmaları, 17-25 Aralık operasyonlarının uluslararası sürümünü çağrıştırır niteliktedir. FETÖ elebaşısının ABD'de ikamet ediyor oluşu ve FETÖ okulların oradaki yaygınlığı da dikkate alındığında söz konusu davaların amacı ile FETÖ'nün amacının örtüşmesi yönündeki şüpheleri artırmaktadır. Çalışmada, Türkiye'de yaşanan darbeler ve uluslararası boyutu bulunan FETÖ'cü darbe girişimi ve darbe girişimine giden yol ele alınmıştır. Diğer darbelerden, sivillere ateş açılması ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin binalarının askerî uçaklarla bombalanması gibi yönleriyle ayrışarak bir nevi terör eylemine dönüşen 15 Temmuz kalkışmasının ekonomik ve malî neticeleri ana inceleme konusu yapılmıştır. Kredi derecelendirme kuruluşlarının bu bağlamda sağlam temellere dayanmadığı peşpeşe not indirimlerinin borsadan yabancı sermaye çıkışlarına etki ettiği ifade edilebilir.

Ekonomik ve malî göstergelerin darbe girişiminden büyük oranda etkilenmediği bu dönemde Türkiye'nin siyasal ve ekonomik liberalizme her zamankinden daha fazla değer vermesi ve bu gibi hadiselerin tekrar yaşanmaması için başta eğitim sistemini reforme etmesi olmak üzere kurumlarını güçlendirmesi önem taşımaktadır. Kişi başına düşen milli gelirin son yıllarda orta gelir tuzağı tartışmalarına sebep olacak şekilde belli bir seviyenin ötesine geçememesi Türkiye'de normalleşmeye ve yapısal reformlara duyulan ihtiyacın işaretçileridir. AR&GE, yüksek teknoloji kullanımı ve yerli üretim konusundaki kimi gelişmelerin hızlandırılarak devam etmesi gerekmektedir. Ekonomik ve malî göstergelerden beklenen daha iyi gelişmeler söz konusu adımların atılmasıyla yakından ilişkilidir.

KAYNAKÇA

- AKINCI**, Abdulvahap. (2013). Türk Siyasal Hayatında 1980 Sonrası Darbeler Ve E-muhtıra. *Trakya University Journal Of Social Science*, 15(2), 39-58.
- ALKAN**, Haluk. (2016). 15 Temmuz'u Anlamak: Parametreler ve Sonuçlar, *bilig*, 79, 253-272.
- AVRUPA KOMİSYONU**. (2016). *2016 Türkiye Raporu*, Brüksel.
- BORSA GÜNDEM**. (2017). <http://www.borsagundem.com/haber/fitch-piyasaları-etkiler-mi/1162416>, 19.09.2017.
- BÜLBÜL**, Kudret. (2016). *Türkiye'deki Demokrasi Tecrübesi ve 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi Konferansı*, ORSAM Tutanakları, Ankara.
- ÇİLLİLER**, Yavuz. (2017). 15 July Coup Attempt in the Light of Civil-Military Relations Theory and Former Military Interventions in Turkey. *Istanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (1), 1-17. DOI: 10.17336/igusbd.305500
- DEDEOĞLU**, Emin & **AYDIN** Onuralp. (2016). *Başarısız Darbe Girişiminin Ardından İki Farklı Demokrasi Patikası: Venezüella Ve İspanya'dan Ne Öğrenebiliriz?*, TEPAV, http://www.tepav.org.tr/upload/files/1470756017-9.Basarisiz_Darbe_Girisiminin_Ardindan_Iki_Farkli_Demokrasi_Patikasi.pdf, 15.08.2017.
- HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI**. <https://www.hazine.gov.tr>, 20.12.2017.
- 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, RG: 24/12/2003, Sayı: 25326
- KARAGÖL**, Erdal Tanas. (2016a). 15 Temmuz Darbe Girişimi Ve Türkiye Ekonomisi, *ADAM Akademi*, 6(2), 37-50.
- KARAGÖL**, Erdal Tanas. (2016b). *15 Temmuz Darbe Girişimi Ve Türkiye Ekonomisi*, SETA Perspektif, 139.
- KEMALOĞLU**, İlyas. (2016). "15 Temmuz Darbe Girişimi'nin Rusya'daki Yansımaları", 15 Temmuz Darbe Girişiminin İslam Coğrafyasında Yansımaları Konferansı, 24-26 Ağustos 2016, Kütahya.
- KILIÇASLAN**, Harun & Giter, Mücahit Sefer. (2016). Kredi Derecelendirme ve Ortaya Çıkan Sorunlar, *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 61-81.
- ÖZSAĞIR**, Arif. (2013). Askeri Darbe ve Müdahalelerin Ekonomik Performans Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 12(4), 759-773.
- SETA**. (2017). *15 Temmuz Darbe Girişimi Ve Batı Medyası*, Ed. İsmail Numan Telci, İbrahim Efe, Tuncay Kardeş, İsmail Çağlar, Seta Yayınları, İstanbul.
- TBMM**. (2012a). *Meclis Araştırma Komisyonu Raporu*, Cilt 1, Dönem:24 (Yasama Yılı:3), S.Sayısı:376.
- TBMM**. (2012b). *Meclis Araştırma Komisyonu Raporu*, Cilt 2, Dönem:24 (Yasama Yılı:3), S.Sayısı:376.
- <http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-38179921>, 12.11.2017
- <http://www.milligazete.com.tr/haber/1428419/bakan-zeybekciden-dolar-aciklamasi-iste-dalgalanmanin-gerekcesi#>, 30.11.2017